

MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Safarova Nargiza Kamalovna

Guliston davlat universiteti Biologiya kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8049945>

O'qitishning hozirgi jarayonitahlili psixolog va pedagoglarning fikrlash muammoli vaziyat, kutilmagan xayrat va mahliyo bo'lishdan boshlanadi, degan xulosalari haqiqatga yaqin ekanligini ko'rsatadi. O'qitish sharoitida insonning o'sha psixik, emotsional va hissiy holati unga fikrlash va aqliy izlanish uchun o'ziga xos turtki vazifasini bajaradi.

Muammoli vaziyat muayyan pedagogik vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'qitish sharoitida yuzaga keladi. Shuningdek, o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. Shunday qilib, o'qitishda muammoli vaziyatshunchaki «fkr yo'lidagi kutilmagan to'siq» bilan bog'langan aqliy mashaqqat holati emas. U bilish maqsadlari maxsus taqozo qilgan aqliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilim izlari va yangi yuzaga kelgan vazifani hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bog'liq bo'la bermasligini ta'kidlash o'rinli bo'ladi. Yangi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog'lanmasa, aqliy mashaqqat muammoli bo'lmaydi. Bunday mashaqqat aqliy izlanishni kafolatlamaydi. Muammoli vaziyat har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda o'quvchi mashaqqat talab qilgan obekt (tushuncha, fakt)ning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab yetadi.

Bunday holda muammoli vaziyatlar o'quvchining o'z oldiga qo'ygan amaliy maqsadga mustaqil ravishda erishish uchun harakat qilishda muammoni o'zlari vujudga keltiradilar.

- Hodisani tushuntirishga yoki uni amalda qo'llash yo'llarini izlashga doir ta'limiy-muammoli topshiriqlar qo'yish.
- O'quvchilarni hayotiy tasavvurlar bilan faktlar va hodisalarni tahlil qilishga qiziqtirish.
- Tahminlar, xulosalarni bayon qilish va ularni tajribalarda tekshirish.
- O'quvchilarni faktlar, harakat va hodisalarni taqqoslashga hamda qarama-qarshi qo'yishga da'vat etish.
- O'quvchilarni yangi faktlarni umumlashtirishga, taqqoslashga rag'batlantirish.

Bunda odatda muammoli vaziyat vujudga keladi, chunki taqqoslashda yangi faktlarning qandaydir alohida, tushuntirib bo'lmaydigan belgi va xususiyatlari aniqlanadi.

Fanlararo aloqadorlikni tashkil etish. Ko'pincha o'quv materiallari muammoli vaziyatni vujudga keltirishni ta'minlaydi. Bunday holda boshqa o'quv fanlaridagi o'rganilayotgan materialga bog'liq fakt va ma'lumotlardan foydalanish lozim.

Shunday ekan, ta'lim jarayonini o'qituvchi va o'quvchi hamkorligida ongli, ma'lum maqsadga yo'naltirilgan faoliyat deb qarash to'g'ridir. Uning tarkibiy qismlari: maqsadga yo'nalganlik, ehtiyoj-intilish, mazmun, faoliyat, jarayon, nazorat-tuzatish va natijalarni baholashdan iborat. Muammoli darsda yangi o'rganilayotgan qonun qoidaga oid faktlar to'plash, ularni taqqoslash va tahlil qilish, bilimlarni o'rganish va mustahkamlash parallel ravishda olib boriladi.

Ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan har bir o'qituvchi dars jarayonida muammoli ta'lim usulini qo'llash uchun, avvalo quyidagi ketma-ketlikni aniq bilib olishi zarur.

Muammoli ta'lim usuli quyidagicha amalga oshiriladi:

- muammoni qo'yish;
- muammoni xarakterlovchi sharoitni o'rganish;
- qo'yilgan muammoni hal qilish;
- topilgan yechimning to'g'riligini asoslash;
- muammoning yechimini izlash va hal qilish jarayonida paydo bo'lgan yangi bilimlarni anglash;
- muammoni tizimlash, motivlashtirish va umumlashtirish;
- muammoni yechimini o'rganish, uning yanada ixcham va qulay yo'llarini izlash.

Ta'lim texnologiyasi bo'yicha qilinadigan barcha ishlar o'ziga xos amaliy asosga ega. Ta'lim loyihasini tayyorlash o'qituvchi va o'quvchining kelajakda birgalikda amalga oshiradigan faoliyatini oldindan belgilaydi.

O'qituvchi ta'lim loyihasini amalga oshirishda, eng avvalo, o'quvchining fikrlash faoliyatida mantiqiy to'g'ri, ilmiy xulosalarni chiqarishga va o'zlashtirishga rag'batlantiradigan muammoli vaziyatlarni vujudga keltirishni nazarda tutmog'i lozim.

Muammoli vaziyatni vujudga keltirish, undan foydalanish usullarini yaratish, ta'lim tizimining har bir bosqichida o'rganiladigan fanlar, ularning xususiyatlari, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini xisobga olgan xolda yaratiladi. Bir xil yoshdagi o'quvchilarning jismoniy va aqliy xususiyatlariga ko'ra tushunishi, fikrlashi, ishni bajarish qobiliyati turlicha bo'ladi. Shuning uchun muammoli vaziyatni yaratishdan avval o'quvchini ruhiy jihatdan puxta tayyorlash zarur.

Psixologlarning fikriga ko'ra fikrlash doimo muammo yoki savoldan, ajablanish yoki tushuna olmaslikdan va ziddiyatdan boshlanadi (S.O.Rubinshteyn). Dars jarayonida muammoli vaziyatlarni hal etishda aniq vaziyatlarni tahlil qilish, baholash va keyinchalik qaror qabul qilishga e'tibor berish lozim.

Muammoli vaziyatlarni hal qilish usullarida asosiy yetakchi funksiyalar:

- o'rgatuvchi: bilimlarning dolzarbligini aniqlashga asoslanadi.
- rivojlantiruvchi: tahliliy tafakkurni, alohida faktlar orqali hodisa va qonuniylikni ko'ra bilishni shakllantiradi.
- tarbiyalovchi: kommunikativ ko'nikmalarni shakllantiradi.

Muammoli vaziyatlar o'quvchilarning mustaqil ishlarini takomillashtirishga asoslangan bo'lib, ularda ilmiy tushunchalarni, amaliy ko'nikmalar va malakalarni shakllantirish, boshqa materiallarni chuqur mantiqiy tahlil qilishga asoslangan. Muammoli dars o'tishdan avval muammoli vaziyatlarni yaratish yo'llarini yaxshi bilish lozim. Bunda quyidagilarga e'tibor beriladi:

- aniq savol qo'yasiz: umumlashtirishga, isbotlashga, aniq mantiqiy fikr yuritishga undovchi;
- o'quvchilarga fikrlashga undovchi savollar berilib, uning yechimini mustaqil ravishda o'zlariga topishni taklif etasiz;
- nazariy va amaliy topshiriqlar orqali o'quvchilarni taqqoslashga, umumlashtirishga, xulosalar chiqarishga, berilgan faktlarni solishtirishga da'vat qilasiz;
- bir savolga turli nuqtai nazardan qarash lozimligini tushuntiriladi va berilgan javoblarni asoslashga undaysiz;
- o'quvchilarga xodisani turli vaziyat orqali ko'rib chiqishni taklif etasiz hamda amaliy ish jarayonida duch keladigan qarama-qarshiliklarni ma'lum qilasiz;

Shunday qilib muammo hech qanday tayyorgarliksiz, to'g'ridan-to'g'ri qo'yilmaydi. U butun darsdagi bosh masala sifatida bayon qilinadi. Qo'yilgan muammolarning murakkabligi tabiiyki, o'quvchilar saviyasiga mos bo'lishi kerak. Tanishtiriladigan materiallar uncha katta bo'lmasligi lozim. Materialni, xususan masala va topshiriqlarni o'quvchilarning o'zlari hal qila olsalargina, ularning muammolarni hal qilishga salohiyati ortadi.

Muammoli darslarda mavzuga oid beriladigan savollar shunday tuzilishi lozimki, o'quvchi savolga javob berishda kamchiliklarni to'ldirsin, noma'lumni aniqlasin, o'xshashlik va farqini topsin, fikrini ifodalasin. Muammoli vaziyatni xosil qilish tadqiqot, evristik suhbatlar, namoyish etish, muammoli bayon qilish, reproduktiv metodlardan foydalangan holda tashkil etiladi. Tadqiqot metodida o'quvchilarni izlanishga, o'zlari uchun yangi muammoni hal qilishga yo'naltiriladi va u quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Fakt va hodisalarni kuzatish va o'rganish.
2. Tushunarsiz xodisalarni oydinlashtirish.
3. Gipotezani olg'a surish.
4. Reja tuzish va uni amalga oshirish.
5. Yechimni topish va uni tekshirish.
6. Bu metoddan og'zaki va matbuot so'zlari, ko'rsatmali vositalar, amaliy ishlar, yozma va grafik ishlar, laboratoriya mashg'ulotlarida foydalaniladi.

Muammoli bayon etishning mohiyati o'qituvchi muammoni qo'yib, uni o'zi hal qilishi va yechimning ahamiyatini o'quvchilarga tushunarli ziddiyatlar orqali ko'rsatishdan iborat.

References:

1. Пазилов А., Гоибназарова Ф. Популяционная изменчивость конхологических признаков наземного моллюска *Pseudonapaeus secalina* с Туркестанского хребта // Теория и практика актуальных исследований. Материалы VI Международной научно-практической конференции. - Краснодар, 2014. С. 45-47.
2. Матёкин П.В. Приспособительная изменчивость и процесс видообразования у среднеазиатских наземных моллюсков семейства *Enidae* // Зоол. журн. - 1959. Т.33. Вып. 10. С. 1518 - 1536.
3. Шилейко А.А. Наземные моллюски подотряда *Pupillina* фауны СССР (*Gastropoda*, *Pulmonota*, *Geophila*) Фауна СССР. Моллюски. - Л.: Наука Ленинградское отделение, 1984. Т.3. Вып .3. № 130. - 399 с.